

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNING MAYDA QO'L MOTORIKA KO'NIKMALARINI O'RGANISHNING NAZARIY JIHATLARI

Tolipova Asila Qahramon qizi

*Andijon davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim
yo'nalishi talabasi, Andijon sh. Do'stlik ko'cha 4 uy.*

Abstrakt: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy va aqliy rivojlanishini yuqori intensivligi bilan ajralib turishi o'rganildi. Bolaning harakatlarini xilma-xil va muvofiqlashtirilishi, shu jumladan qo'lning mayda qo'l motorika ko'nikmalari rivojlanishi aniqlandi.

Kalit so'zlar: jismoniy, aqliy, intensivligi, harakat, motorika, ko'nikma, rivojlanish.

Mamlakatimizda amal qilayotgan uzluksiz ta'lim tizimining maktabgacha ta'lim bosbosqichi bolalarni jismoniy, ma'naviy, axloqiy va estetik jihatdan tarbiyalashning dastlabki va eng muhim jabhasi xisoblanadi. Shuning uchun ham, aynan maktabgacha ta'lim ishi bolalarning dunyoqarashini shakllantirishning asosiy bo'g'ini sifatida e'tirof etiladi.

Kichik maktabgacha yosh jismoniy va aqliy rivojlanishning yuqori intensivligi bilan ajralib turadi. Bolaning faolligi oshadi, uning maqsadga muvofiqligi oshadi; Ko'proq harakatlar xilma-xil va muvofiqlashtiriladi, shu jumladan qo'lning mayda qo'l motorika ko'nikmalari ham rivojlanadi.

Bu yosh bir qator neoplazmalar bilan tavsiflanadi, ularni ko'rib chiqish bolaning keyingi rivojlanishi uchun muhimdir. Shunday qilib, 2-4 yoshdan boshlab bolaning faoliyatining tabiati va mazmunida, atrofdagilar: kattalar va tengdoshlar bilan munosabatlarida sezilarli o'zgarishlar yuz beradi. Bu yoshdagi faoliyatning yetakchi turi subyektiv samarali hamkorlikdir. Bu yoshning eng muhim yutug'i bolaning harakatlarining maqsadli xarakterga ega bo'lishidir.

A.N. Frolovaning ta'kidlashicha, bolalarning qiziqishi keskin oshadi. Bu yoshda nutqning rivojlanishida sezilarli o'zgarishlar ro'y beradi: so'z boyligi sezilarli darajada oshadi, atrof-muhit to'g'risidagi hukmlarning elementar turlari paydo bo'ladi, ular juda batafsil bayonlarda ifodalanadi [1].

Muallifning ta'kidlashicha, uch yoshli bola nafaqat obyektlarning xususiyatlarini hisobga oladi, balki ushbu xususiyatlarning turlari - shakli, o'lchami, rangi va boshqalar haqidagi umumiy qabul qilingan g'oyalarni o'zlashtira oladi. Ular idrok qilinadigan obyektlarning xususiyatlari taqqoslanadigan namunalarni, o'lchovlar bo'ladi.

Vizual-majoziy fikrlashning ustun shakliga aylanadi. Bola nafaqat obyektlarni tashqi o'xshashligi (shakli, rangi, o'lchami) bo'yicha birlashtira oladi, balki obyektlar guruhlari (kiyim-kechak, idish-tovoq, mebel) haqida umumiy qabul qilingan g'oyalarni o'zlashtira oladi¹³¹.

Kichik maktabgacha yoshning oxiriga kelib, bola yetarlicha aqliy va jismoniy rivojlanishga ega, bu barmoqlarning harakatlarini boshqarish, katta va kichik narsalar bilan harakatlarni bajarish qobiliyatini ta'minlaydi.

Keling, maktabgacha yoshdagi bolalarda mayda qo'l motorika ko'nikmalarini rivojlantirish tahliliga o'tamiz.

I.E. Svetlovaning ta'kidlashicha, uch yoshda bolaning qo'llarining mayda qo'l motorika funktsiyalari yanada yaxshilanadi, ular bilan fikrlash jarayonlari bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Mayda qo'l motorika ko'nikmalarini rivojlantirishning yetarli darajasi bolaning maktabga tayyorligining muhim ko'rsatkichidir. Qo'l va barmoqlar bilan aniq harakatlar qilish qobiliyatini va harfni o'zlashtirish uchun zarurdir [2].

Adabiy manbadan olingan parchaga ko'ra A.N. Frolova, 3, 4-5 yoshda, bola allaqachon qalamni qanday tutishni va uni erkin boshqarishni biladi. Bu yoshga kelib, vizual-fazoviy idrok yaxshilanadi va bu bolalarga nusxa ko'chirishda raqamlarning nisbatlarini yetkazish, chiziqlar uzunligini cheklash va ularni nisbatan parallel ravishda chizish imkonini beradi. Bu yoshdagi bolalarning rasmlari syujetlarda xilma-xil bo'lib, ular nafaqat chizishadi, balki o'z rasmlariga imzo qo'yib, xat yozishga harakat qilishadi [3].

Biz o'rganayotgan manbada, shuningdek, hayotning to'rtinchi yilida bolaning qo'li mahkamlash uchun juda ko'p ramkalarga o'rganib qoladi - tugmalar, ilmoqlar, ilgaklar, va boshqalarni ochish; cho'milish va yalang'och qo'g'irchoqni kiyintirish; ro'molcha, paypoq yuvishni o'rganish; salatlar uchun qaynatilgan sabzavotlarni kesishni o'rganish, stolni chiroyli tarzda o'rnatish, rasmlar mozaikalarni turli yo'llar bilan yig'ish; idishlarni yuvish va bularning barchasi bilvosita qo'lni yaxshi harakatlantirishga tayyorlaydi¹⁶².

Shu munosabat bilan shuni ta'kidlash kerakki, 4 yoshdan boshlab bolani o'rgatish jarayonida harakatlarni maqsadli shakllantirish imkoniyati ochiladi, harakatni o'rganish jarayonida so'zning roli oshadi. Bolaning harakat yo'lini to'g'ri o'rganishi uchun taqlid qilish yoki namoyish etishning o'zi yetarli emas, kattalar rahbarligida bolaning faoliyatini maxsus tashkil etish kerak.

Shunday qilib, bolada mayda qo'l motorika ko'nikmalarini (qo'l ko'nikmalarini) rivojlantirish asta-sekin va izchil sodir bo'ladi. Ushbu jarayonda ko'z va qo'l

¹ Фролова, А.Н. Дошкольная педагогика: Конспекты лекций [Текст] / А.Н. Фролова. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2009. - 414 с.

² Фролова, А.Н. Дошкольная педагогика: Конспекты лекций [Текст] / А.Н. Фролова. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2009. - 414 с.

harakatlarini, shuningdek ikkala qo'lning harakatlarini muvofiqlashtirish muhim rol o'ynaydi.

Kichik maktabgacha yoshdagi bolalarning mayda qo'l motorika ko'nikmalarini rivojlantirishning eng batafsil ko'rsatkichlari L.B.Osipovaning adabiy manbasida ko'rsatilgan. Bularga quyidagilar kiradi:

- barmoqlarning joylashishi, nomi va maqsadini bilish;
- qo'l va barmoqlarni massaj qilishning elementar usullarini bajarish qobiliyati;
- obyektning shakli, hajmini hisobga olgan holda tegishli suratga olishdan foydalanish qobiliyati;
- izolyatsiya qilingan barmoq harakatlarini bajarish qobiliyati (statik, dinamik): "quyon", "askar", "barmoqlar do'stlashdi", "barmoqlar janjallashdi", "ring";
- qo'l, qo'lning turli yo'nalishlarda harakatlarini bajarish, qo'lni cho'zish, egish, siqish; turli yo'nalishlarda va tekisliklarda butun qo'l bilan harakatlarni shakllantirish;
- turli yo'nalishda chiziqlar chizish, elementar shakllarni ko'chirish.¹⁷³

Mayda qo'l motorika ko'nikmalari - bu qo'llar, barmoqlar va oyoq barmoqlari bilan kichik va aniq harakatlarni bajarishda ko'pincha ko'rish tizimi bilan birgalikda asab, mushak va skelet tizimining muvofiqlashtirilgan harakatlaridir.

Harakatlarning to'g'ri bajarilishi uchun tizimlarning muvofiqlashtirilgan ishi talab qilinadi:

- kinetik; - kinestetik; - vizual-fazoviy afferentatsiya .

Inson faoliyati jismoniy (harakat) sifatlarining ma'lum darajada rivojlanishini talab qiladi. Jismoniy (motor) sifatlar ostida insonning motor qobiliyati va individual harakatlarining individual sifat tomonlarini tushunish odatiy holdir. Mayda qo'l motorikamahoratining beshta sifati odatda ajralib turadi: kuch, tezlik, chidamlilik, chaqqonlik va moslashuvchanlik.

Mayda qo'l motorikamahoratining rivojlanish darajasi maktabda o'qishga intellektual tayyorgarlik ko'rsatkichlaridan biridir. Darajasi yetarlicha yuqori bo'lgan bola mantiqiy fikr yurita oladi, u yaxshi rivojlangan xotira va e'tiborga ega, izchil nutqqa ega, u yozish ko'nikmalarini egallashni boshlaydi.

Bolada mayda qo'l motorikamahoratining rivojlanish darajasi uning kelajagi uchun eng muhim fazilatlarni belgilaydi: nutq qobiliyati, e'tibor, hayolan muvofiqlashtirish, konsentratsiya va tasavvur. Bolaning kichik barmoqlari ishtirok etadigan mashqlar va harakatlar uning aqliy va aqliy rivojlanishi uchun juda muhimdir.

³ Осипова, Л.Б. Развитие осязания и мелкой моторики как средства компенсации зрительной недостаточности у младших дошкольников с нарушениями зрения [Текст] / Л.Б. Осипова. - Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Челябинск, 2010. - 268 с.

Осипова, Л.Б. Развитие осязания и мелкой моторики [Текст]: коррекционно-развивающая программа для детей младшего дошкольного возраста с нарушениями зрения (косоглазие и амблиопия) / Л.Б. Осипова. - Челябинск: Циперон, 2011. - 60 с.

Nozik vosita qobiliyatlari, hissiy qobiliyatlar, harakatlarni muvofiqlashtirish erta maktabgacha yoshdagi davr uchun asosiy tushunchalardir .

Maktabgacha yoshdagi bolalarning mayda qo'l motorika ko'nikmalarini rivojlantirishning eng batafsil ko'rsatkichlari L.B.Osipovaning adabiy manbasida ko'rsatilgan. Bularga quyidagilar kiradi:

- barmoqlarning joylashishi, nomi va maqsadini bilish;
- qo'l va barmoqlarni massaj qilishning elementar usullarini bajarish qobiliyati;
- ob'ektlarning shakli, hajmini hisobga olgan holda tegishli suratga olishdan foydalanish qobiliyati;
- izolyatsiya qilingan barmoq harakatlarini bajarish qobiliyati (statik, dinamik): "quyon", "askar", "barmoqlar do'stlashdi", "barmoqlar janjallashdi", "ring";
- qo'l, qo'lning turli yo'nalishlarda harakatlarini bajarish, qo'lni cho'zish, egish, siqish; butun qo'l bilan turli yo'nalishlarda va tekisliklarda harakatlarni shakllantirish (to'lqinli chiziq, to'g'ri chiziq - yuqoriga, pastga, o'ngga, chapga, o'zidan uzoqqa, o'ziga qarab, harakat yo'nalishini o'zgartirish bilan);
- turli yo'nalishda chiziqlar chizish, elementar shakllarni ko'chirish.

Keyingi bobda biz ko'rishda nuqsoni bo'lgan boshlang'ich maktabgacha yoshdagi bolalarning mayda qo'l motorika ko'nikmalarining xususiyatlarini ko'rib chiqamiz, shuningdek, ko'rishda nuqsoni bo'lgan boshlang'ich maktabgacha yoshdagi bolalarning mayda qo'l motorika ko'nikmalarini empirik tarzda o'rganamiz.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib va tadqiqot natijalariga tayangan holda quyidagi xulosalarga kelindi:

Hozirgi zamon pedagogining shaxsi uchun eng muhim asos – bu insonparvar va tolerant bo'lishi muhim sanaladi. Pedagog juda yuksak darajadagi madaniyatga ega bo'lgan shaxsdir. U juda ko'p tarmoqli bo'lishi kerak. Tarbiyachi mashg'ulot jara yonida sohasiga oid yutuqlardan, yangiliklardan xabardor bo'lishi kerak. Tarbiyalanuvchilarga mashg'ulotlar jarayonida yangiliklardan xabardor etib, o'rgatib borish uchun o'zi muntazam o'qib, o'rganib, o'z bilimini to'ldirib, chuqurlashtirib borishi maqsadga muvofiqdir.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg'ulotlari vazifalari tizimida bolalarning iqdi- dorlarini aniqlash va unga to'g'ri yo'nalish berish orqali bu sifatlarni bosqichma-bosqich rivojlantirib boorish muhim ijtimoiy- pedagogik ahamiyatga ega. Shu ma'noda muammoning nazariy hamda amaliy asoslarini uyg'un tarzda his etishga yo'naltirilgan ilmiy xulosalar bu jarayonning tashkiliy-pedagogik jihatdan to'g'ri yo'nalishda bo'lishini ta'minlaydi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida olib boriladigan tasviriy faoliyat mashg'ulotlari tizimidagi applikasiya texnologiyasida tasvirlash mashg'ulotlari bolalarga juda mos bo'lgan qiziqarli faoliyat turlaridan biridir. Mashg'ulotlarning bu turida bir qator

didaktik qulayliklar bilan birga integrativ yondashuv asosida ko'proq ta'limiy masalalarni hal qilish mumkin bo'ladi.

- Qog'oz bilan oddiy xarakterlarga emotsional ijobiy munosabatni, qiziqishni rivojlantirish, ularni mustaqil bajarishga intilishni tarkib toptirish;

- estetik idrok qilish va tuyg'ularni rivojlantirish;

- hosil qilingan tasvirni bilish, undan estetik zavq olish, xursand bo'lishga tayyorlash;

- bolalarga tayyor aniq bir rangga bo'yalgan turli shakllardan foydalanib, tasvirlarni tuzish va tasvirlashni o'rgatish;

- rangli qog'oz, rangli kartonlardan foydalanib shakllarni qirqib olish, qo'lda maydalash orqali tasvirlashga o'rgatish;

- tayyor shakllar yordamida yoki namunali tasvir andaza shablonlari yordamida naqsh elementlarini va tasviriy syujetlarni qirqib kompozitsiya yaratish;

- tabiiy materiallarning rang va tuzilishi, katta-kichikligidan foydalangan qo'lda predmet, buyum, kompozitsiyalar tuzishga o'rgatish;

- qiyqim matolarning rang va gullaridan foydalangan qo'lda shakllarni qaychida qirqib olib tasvirlashga o'rgatish;

So'nggi xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bola hamma narsani o'zi bilgisi keladi va o'zining rivojini kuzatib, uni kerakli darajada bilvosita boshqarib turgan pedagogning birozgina yordamiga zarurat sezadi. Shunday ekan, mashg'ulotlar jarayonida qo'l motorikasini rivojlantiruvchi mashqlardan ko'proq foydalanilsa bolani nafaqat jismonan balki, aqlan ham rivojlanishiga xizmat qilgan bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Фролова, А.Н. Дошкольная педагогика: Конспекты лекций [Текст] / А.Н. Фролова. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2009. - 414 с.
2. Осипова, Л.Б. Развитие осязания и мелкой моторики как средства компенсации зрительной недостаточности у младших дошкольников с нарушениями зрения [Текст] / Л.Б. Осипова. - Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Челябинск, 2010. - 268 с.
3. Осипова, Л.Б. Развитие осязания и мелкой моторики [Текст]: коррекционно-развивающая программа для детей младшего дошкольного возраста с нарушениями зрения (косоглазие и амблиопия) / Л.Б. Осипова. - Челябинск: Цицерон, 2011. - 60 с.
4. Qodirova F.R. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi.
5. Qodirova F.R. Nutq o'stirish metodikasi. O'UM (elektron). -T., 2012.
6. <http://www.uzedu.uz> – O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi sayti.
7. www.mdo.uz – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi sayti.
8. www.lex.uz
9. www.ziyonet.uz